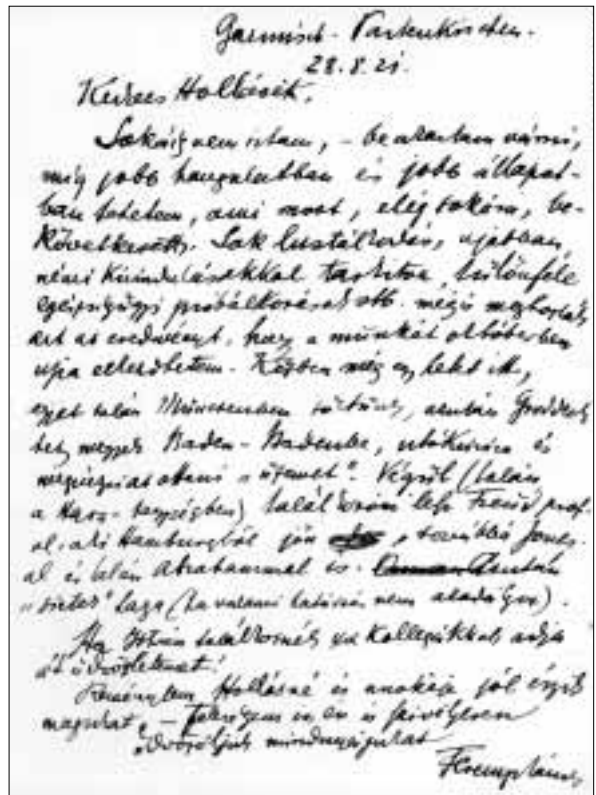

„Magyar varázslat” a pszichoanalízisben

Londoni kiállításra készül a tizenöt éve alapított Ferenczi Sándor Egyesület
Beszélgetés Mészáros Judittal

Székely Aladár felvétele

Ferenczi levele Hollós Istvánnak, 1921

Sigmund Freud és Ferenczi Sándor virtuális, posztumusz találkozásának színhelye lesz tavasszal a londoni Freud Múzeum. A fasiszmus elől 1938-ban Angliába emigrált bécsi Mester – a pszichoanalízis atyja – utolsó lakóhelyén impozáns kiállításon mutatják be április 21-től egy hónapon át azokat a – nagyközönség előtt többnyire ismeretlen – fényképeket, kéziratokat, leveleket, kiadványokat, amelyek az 1933-ban elhunyt, sokak által „a pszichoanalízis anyjaként” számon tartott Ferenczi Sándor munkásságáról, a legendás „budapesti iskola” működéséről, valamint az irodalmi-művészeti élettel szerves kapcsolatban fejlődő – ám a negyvenes évek közepétől hosszú évtizedekig tetsz-

halál-állapotba kényszerült – magyarországi pszichoanalitikus mozgalom történetéről tudósítanak. A londoni Magyar Kulturális Központ és a londoni Freud Múzeum támogatásával rendezett kiállításra Magyarország 2004-es nagy-britanniai bemutatkozásának, a *Magyar Magic* rendezvénysorozatának keretében kerül sor.

A londoni tárlat anyagát az alapításának tizenötödik évfordulójára készülő budapesti Ferenczi Sándor Egyesület elnöke, dr. Mészáros Judit pszichoanalitikus állította össze, akivel a névadó szellemi örökségről és mai hatásáról beszélgettünk.

– A huszadik század legnagyobb magyar pszichoanalitikusának tudományos érdemeit és terápiás újításait majd fél évszázados méltatlan hallgatás után fedezte föl újra a világ. Külföldön valóságos Ferenczi-reneszánsz bontakozott ki a nyolcvanas-kilencvenes években, míg magyar nyelven az utóbbi évtizedben válik egyre teljesebbé a pszichoanalitikus gondolkodást forradalmasító orvos életműve. Ferenczi tehát jókora fáziskéséssel foglalta el méltó helyét a szakmai közgondolkodásban. Hogyan lehetett a magyarországi rendszerváltás előtt tudatosítani Ferenczi szellemi nagyságát és a budapesti iskola jelentőségét?

– Hasonlóképp, mint most, a londoni bemutatkozásra készülve: könyvekkel, fotókkal, levelekkel, műalkotásokkal, tárgyi emlékekkel. Érdekesen ismétli magát az élet: a Ferenczi Sándor Egyesület megalapítását (1988) szintén egy kiállítás előzte meg. 1987. október 30-án Budapesten mutattuk be azokat a dokumentumokat, amelyeket – lelkes kollégák, barátok, családtagok, múzeumok és levéltárak segítségével – sikerült addig összegyűjtenünk. A tárlat ahhoz a nemzetközi pszichoanalitikus kongresszushoz kapcsolódott, amelyet több évtizedes kényszerű hallgatás – pontosabban elhallgattatás – után, a második világháborút követően először rendezhettük meg ismét hazánkban. A szimbolikus jelentőségű ismétlődések sorába tartozik az is, hogy az 1987-es tudományos találkozót a Magyar Tudományos Akadémia székházában tartottuk, ahol 1918-ban a Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesület V. kongresszusa ülésezett, s maga Freud is részt vett. Akkor választották meg Ferenczit a nemzetközi egyesület elnökének, egy év múlva kinevezték a Budapesti Orvosi Egyetemen létesített Pszichoanalitikai Tanszék professzorának. A magyar főváros nagy formátumú analitikusok bölcsője volt. Freud akkoriban úgy tekintett Budapestre, mint az európai pszichoanalitikus mozgalom lehetséges köz-

pontjára, hiszen nemcsak Ferenczi és a szakmailag rangos Magyar Pszichoanalitikai Egyesület működött itthon, hanem a modernizálódó Magyarország fővárosa is nyitott volt – Ignotus szóhasználatát idézve – az új „embernézetre”.

– Tudjuk, történelmi okok miatt nem válhattak valóra Freud mozgalmi álmai: Ferenczi a Tanácsköztársaság bukása után nem tarthatta meg a pszichoanalízis tudományát egyetemi rangra emelő tanári katedráját a budapesti orvosi fakultáson, később pedig – a második világháború előtt hozott zsidótörvények, majd a háború utáni politikai változások miatt – évtizedeken át jobbra az emigrációt választó magyar pszichoanalitikusok, köztük Ferenczi egykori tanítványai képviselték és tudatosították a budapesti iskola kezdeményezéseit.

– Éppen ezért volt olyan nagy jelentőségű az 1987-es budapesti konferencia és a hozzá kapcsolódó kiállítás, amelyet dr. Antall József, az Országos Orvostörténeti Könyvtár akkori főigazgatója nyitott meg, hitet téve a sokáig „tiltott”, majd „tűrt” tudomány létjogosultsága mellett. Ez a tárlat tudatosította, hogy együtt kell tartanunk az összegyűjtött anyagot, létre kellene hoznunk egy archívumot. Ezt követően, 1988. szeptember 12-én

Az V. Nemzetközi Pszichoanalitikus Kongresszus programja, Budapest, 1918 (a FSZEK gyűjteményéből)

alakult meg hivatalosan a Ferenczi Sándor Egyesület. Az alapítók – Bókay Antal, Dobossy Mariann, Erős Ferenc, Harmatta János, Hidas György, Hollós István, Mészáros Judit, Popper Péter, Surányi András, Szabolcsi Miklós, Székács Judit, Szilágyi Lilla és Verebély Kincső – a magyarországi pszichoanalízis történetének, kulturális beágyazódásának és nemzetközi kapcsolódásainak kutatását, Ferenczi addig feltáratlan munkáinak közreadását, valamint tudományos fórumok kialakítását tekintették elsődleges céljuknak.

– *Hogyan lehetett folyamatosan serkenteni és közös mederbe terelni a hazai és külföldi szakemberek közös gondolkodását?*

– Rendszeres eszmecserevel: publikációkkal, szakmai találkozókval. Az egyesület első, *Pszichoanalízis és társadalom* című konferenciája 1989 tavaszán a rendszerváltást megelőző társadalmi folyamatokra reagált. A szakmai tanácskozásokkal – *Pszichoanalízis és hermeneutika* (1990), *Az ezredvég politikai változásai és a pszichoanalízis* (1991) vagy a *Róheim Géza-konferenciával* (1991) – párhuzamosan megélénkültek a tudománytörténeti és pszichoterápiás

kutatások. 1993-ban – Ferenczi születésének százhuszadik és halálának hatvanadik évfordulóján a *The Talking Therapy: Ferenczi and the Psychoanalytic Vocation* [Beszélgetésterápia: Ferenczi és a pszichoanalitikus beszéd-mód] címmel megrendezett konferencia a tudományos-szellemi és kulturális kontinuitás helyreállítását szolgálta. Erre utalt az a jelképes

gesztus, hogy a konferenciát Budapest főpolgármestere, dr. Demszky Gábor nyitotta meg, méghozzá az 1918-as, V. Nemzetközi Pszichoanalitikus Kongresszus mintájára, ahol az akkori polgármester, Bárczy István köszöntötte a kongresszus résztvevőit. Demszky Gábor akkor történelmi pillanatként értékelte, hogy a diktatúramentes társadalmi közegben a pszichoanalízis immár a mindennapi élet kulturális és terápiás részévé

válhat, s az örökség megmentésének fontosságát átérezve fölvetette: Ferenczi-archívumot kellene nyitni Budapesten.

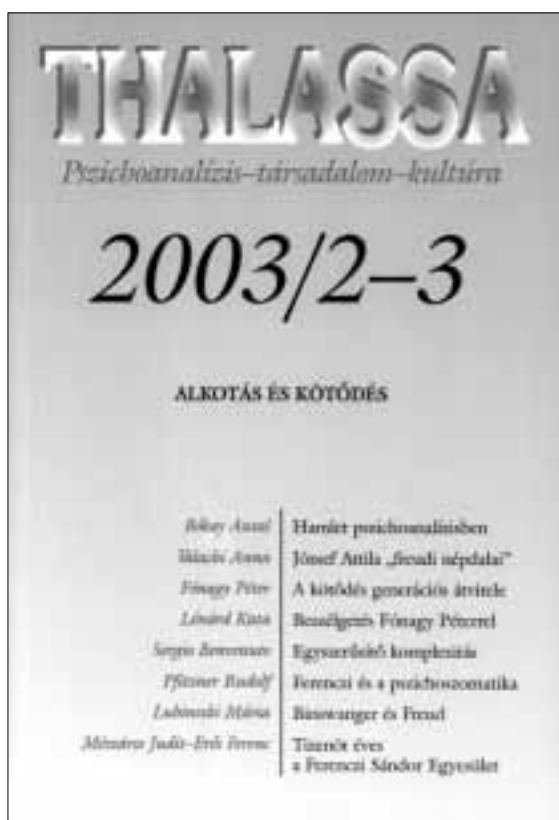
– *A nagy újrakezdés lendülete, úgy látszik, világszerte érzékelhető volt, és a budapesti Ferenczi Egyesület katalizátorként hatott, hiszen ezt követően egymás után alakultak Ferenczi-egyesületek Európában, Észak- és Dél-Amerikában, majd Ferenczi-konferenciák sora következett, például Sao Paulóban (1995), Madridban (1998), Tel-Avivban (1999), Torinóban (2002). Milyen speciális témákra keresik a választ a konferenciák rendezői?*

– Például arra, milyen a hatékony kapcsolat a páciens és a terapeuta között a pszichoterápiás munkában. A kapcsolati dinamika jelentőségének felismerését Ferenczinek köszönheti a modern pszichoterápia. Ferenczi tisztelte a pácienseit, s kizárta a pszichoterápiás helyzetből a terapeuta részéről a hamisságot, az őszintétlen megnyilvánulásokat, az autoriter hozzáállást. Felismerte, hogy a páciens csak a legnagyobb érzelmi biztonságban tud eljutni a traumatikus élményekhez, amelyek átélése a feldolgozáshoz és a kívánt változáshoz vezető út első lépése. Ferenczi sokat kísérletezett, hogy eredményessé tegye a gyógyító munkát, és akár a legsúlyosabb lélektani betegségekben szenvedőknél is hasznát lehessen venni a pszichoterápiának. Ezek a konferenciák az elméleti és klinikai munkákon túl érzékenyen reagáltak aktuális nemzetközi és hazai társadalmi feszültségekre is. Itthon az első hat év konferenciaszériáját például 1994-ben a *Társadalmi változások – előítélet – idegengyűlölet* című szimpózium zárta. 2001 februárjában az *Elveszett gyermekkor* című nemzetközi konferenciánkon azt a kérdést jártuk körül, hogy az individuális és társadalmi traumatizációkat követően milyen eszközökkel lehet új egyensúlyt teremteni, mi a „titka” a lelki ellenállóképesség kialakulásának, mi gátolja, illetve segíti a traumák feldolgozását. A veszteségekről és terápiás

megközelítéseikről a budapesti tanácskozást követően londoni és párizsi konferenciasorozat keretében tárgyaltunk, ami jól mutatja, mennyire nemzetközi a tevékenységünk. A 2001. év más szempontból is fontosnak bizonyult: archívumi anyagaink és az egyesület nemzetközi tekintélyű Ferenczi-„szakértőinek” interjúi alapján Szendi Edit rendezésében dokumentumfilm készült Ferenczi Sándorról. A Magyar Televízió *Századfordító magyarok* sorozatában bemutatott film komoly szakmai elismerést szerzett külföldön is.

– 1989 óta saját folyóirata is van az egyesületnek. Honnan kapta nevét a Thalassa?

– Ferenczi klasszikus műve, *Katasztrófák a nemi működés fejlődésében* francia és angol fordításban ezzel a címmel jelent meg: ez a kifejezés az östenger, a forrás, a kezdet szimbolikájára utal. A interdiszciplináris, független szellemiségű folyóirat tizenötödik évfolyamába lépve is hangsúlyozottan az új kutatási eredményeket, a történeti feltáró munkákat, a pszichoanalízis elméleti, filozófiai, valamint társadalomtudományi alapjait és alkalmazási lehetőségeit bemutató tanulmányoknak ad teret, publikációs lehetőséget nyújtva a

pszichoanalízis, a kultúra és a társadalom összefüggéseiről gondolkozó hazai és külföldi analitikusok, pszichiáterek, filozófusok, történészek, irodalmárok, szociálpszichológusok számára.

– Milyen formákban mutatkozik meg a pszichoanalízis interdiszciplináris jellege?

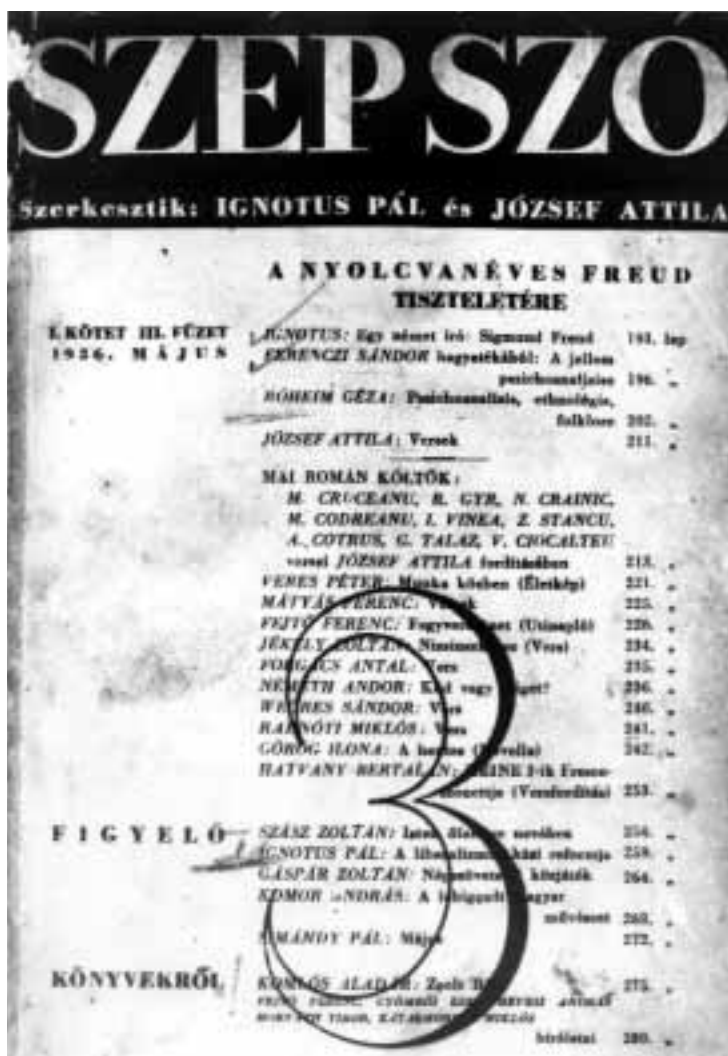
– Rendezvényeink tematikájából és kiadványainkból mindez világosan kiderül. Sokféle tudomány számára termékeny nézőpontot kínált és kínál a pszichoanalízis – jó példa erre a József Attila Társasággal két éve közösen indított műhelybeszélgetéssorozatunk, melynek az idén a Petőfi Irodalmi Múzeum ad otthont. A szakmabeliek és a laikus érdeklődők által is kedvelt vitaesteken a téma mértékadó szakértői alkotókat és alkotásokat, verbális, vizuális és akusztikus műveket elemeznek pszichoanalitikus nézőpontból. Legközelebb Joyce és a pszichoanalízis kapcsolatát, József Attila, Ingmar Bergman és Michelangelo művészetét vizsgálják az előadók alkotáslélektani szempontból, korábban pedig Shakespeare, Chaplin, Chopin, George Sand, Vörösmarty Mihály, Füst Milán és Rossini művészetének titkait, illetve a női alkotók identitásproblémáit boncolgatták hasonló módon a vitaestek résztvevői. Örömteli érzés számunkra, hogy a kilencvenes évektől – ha lassan is, de – megindult a Ferenczi-életmű magyar kiadása: a *Klinikai napló* (Akadémiai, 1998) után a Freud és Ferenczi több évtizedet átölelő levelezésének nyolc kötetéből már négy olvasható magyarul (Thalassa Alapítvány–Pólya Kiadó).

– Ön személy szerint is gyarapította a Ferenczi-szakirodalmat, amikor *A pszichoanalízis felé. Fiatalkori írások 1897–1908* címmel (Osiris, 1999) összegyűjtötte és sajtó alá rendezte Ferenczi korai írásait, valamint az *In memoriam Ferenczi Sándor (Jószöveg, 2000)* című kötetet. Ez utóbbiban a Ferenczi Sándor halála után megjelent visszaemlékezéseket, életmű-értékeléseket és nekrológokat gyűjtötte össze. A korabeli napilapokban, hazai és külföldi szakmai folyóiratokban megjelent, sokszor esszéisztikus szövegek mellett a kötet második részében ma élő hazai és külföldi pszichoanalitikusok írásai olvashatók Ferenczivel való eszmei találkozásokról. Mi adta az ötletet és a kitartást a hatalmas kutatómunka elvégzéséhez?

– A korai Ferenczi-írások kutatása során arra voltam kíváncsi, mi motiválta a szerző pszichoanalízis iránti érdeklődését, kik voltak ebben a korszakban a barátai, pályatársai, akikkel közösen teremtette meg a lehetőséget a pszichoanalitikus gondolatok gyors magyarországi befogadására. Ferenczi igazi csapatjátékos volt, kapcsolatai a kölcsönösségen alapultak, s ennek következtében 1908-ban már igen érett, nagy tudású orvosként találkozott Freuddal, akinek kiterjedt szakmai és irodalmi kapcsolatrendszere példátlan gyors kibontakoztatási lehetőséget kínált Magyarországon a pszichoanalitikus gondolatok számára. Az *In memoriam*-kötethez véletlenül jött az ötlet, amennyiben ilyen véletlenek léteznek. Amikor másfél évtizedes, pszichoterápiás osztályon végzett munkámat felcseréltem a magánpraxisra, azon kaptam magam, hogy korábbi kutatási anyagaim közül a Ferenczi-nekrológokat

olvastatom. Ez a tudattalan gyászmunka azután – a kíváncsisággal ötvözve – arra ösztökélt, hogy teljes körűen összegyűjtsem azokat az írásokat, amelyek Ferenczi váratlan halálakor megjelentek. Persze reméltem is, hogy a kortársak, Ferenczi barátai és eszmetársai – köztük a *Nyugat* című folyóirat körül tömörülő írók: Ignotus, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes, Márai Sándor és mások – vallomásaiban érdekes képet kapunk Ferencziről, aki 1933-ban vészes vérszegénységben, hatvanadik születésnapja előtt hirtelen halt meg. Izgalmas nyomozás volt a megsárgult újságokban a feltételezett nekrológok után kutatni – így bukkantam rá Ignotus és Márai addig ismeretlen, Ferenczit méltató cikkeire. Arra azonban nem számítottam, hogy az a Ferenczi-kép rajzolódik ki itthon a harmincas években, amelyet ma fedez föl újra a világ. Ferenczi itt, a budapesti kulturális közéletben tudott

volt. Nem ismert, hanem *tudott*. Nem véletlen, hogy 1933-ban sokan a jövő analitikusát látták Ferencziben, és maga Freud is – félretéve személyes ellentéteiket – úgy fogalmazott Ferenczi-búcsúztatójában, hogy „tanítványává tett minden analitikust”. Az 1938 után Angliába és Amerikába emigrált magyar tanítványok és kollégák közül valóban sokan dolgoztak tovább Ferenczi technikai újításaival. A később Londonban tevékenykedő Bálint Mihály neve talán a legismertebb közülük. A magyar analitikusok emigrációját a befogadó országok analitikus közösségein belül kutattam, s úgy találtam, hogy Ferenczi és a budapesti évek hatása New Yorkban, Chicagóban, Washingtonban is maradandó nyomot hagyott. Radó Sándor, Margaret Mahler, Franz Alexander, Therese Benedek vagy Bak Róbert, valamennyien sokat hoztak magukkal Budapestről. A Woodrow Wilson International Center for Scholars ösztöndíjával 1995–96-ban Washington D.C.-ben kutattam a magyar analitikusok emigrációs történetét és a modern pszichoterápiára gyakorolt hatását. Számos interjút készítettem, és jelentős

Hollós István (1940-es évek)

Hajdu Lilly (1930-as évek)

Hermann Imre (1920-as évek)

dokumentumokra leltem. Az elmúlt 15 évben többen közülünk, itthon és külföldön szintén igen értékes kutatómunkát végeztek – és így raktuk össze szép lassan azokat a mozaikokat, amelyek új színben világítják meg Ferenczi és a budapesti analitikusok mai jelentőségét.

– *Hogyan jeleníthető meg egy kiállításon a Ferenczi nevéhez köthető „magyar varázslat” a pszichoanalízisben?*

– Ferenczi életútján, családi, baráti, szakmai kapcsolatain keresztül bemutatjuk a pszichoanalízis magyarországi kibontakozásának és virágzásának évtizedeit, jelezve azokat a „csatornákat” – például a Galilei-kört vagy a Társadalomtudományok Szabad Iskoláját –, amelyeken keresztül az új „embernézet” a húszas-harmincas évekre a modernizálódó Magyarország kultúrtörténetének is részét jelentette. Fotókon, festményeken plasztikusan megjelennek a *Nyugat* folyóirat írónemzedékének Ferenczi baráti köréhez tartozó tagjai – Ignó, Karinthy, Kosztolányi, Márai – és a magyar képzőművészet egyik legsokoldalúbb egyénisége, Berény Róbert, illetve kapcsolatuk Ferenczihez és a pszichoanalízishez. Ferenczin kívül bemutatjuk a budapesti analitikus iskola tagjait, akiknek egyéni életútjai külön-külön is emblematikusan jelzik a huszadik századi hazai sorsok főlemelő és tragikus pillanatait. A kiállítás, jóllehet a második világháborúig terjedő időszakot öleli át, kitér azokra a pszichoanalitikusokra, akik nem hagyták el az országot,

és túlélve a pusztítás éveit, a több évtizedes elnémitottság időszakában, a sztálini években a kontinuitás láncszemeit jelentették, mint például Hollós István, Hermann Imre vagy Hajdu Lilly. A kiállítás dokumentumai között többet most mutatunk be először, s ez arra a jelenleg is tartó nemzetközi kutatómunkára irányíthatja a figyelmet, amely Ferenczi és a korabeli budapesti analitikusok elméleti és terápiás kezdeményezéseinek a modern pszichoanalízisre és pszichoterápiára tett hatását elemzi. A pszichoanalízis magyarországi története – amint ezt a nemzetközi érdeklődés és jelenlegi kiállításunk is kifejezi – az egyetemes kulturális örökség része lett, s ezáltal nemcsak a tudomány fejlődéséhez, hanem a magyar kultúrtörténet európai recepciójához is hozzájárul.

– *A londoni kiállításon kívül hogyan ünnepli meg alapítása tizenötödik évfordulóját a kiemelten közhasznú Ferenczi Sándor Egyesület?*

– Tizedik jubileumi konferenciánkat június 18–19-én rendezzük meg Budapesten *Miért hagytad, hogy így legyen? A „harmadik” szerepe a pszichés trauma kialakulásában* címmel. A magyar nyelvű, több szekcióban dolgozó nemzetközi konferencia a családon és a közösségen belüli traumatizációs folyamatok személyközi dinamikájával foglalkozik, a „harmadik” felelőségére, szerepére irányítva a figyelmet a traumatizációs helyzetek fenntartásában. A harmadik (személy) tudatos vagy nem tudatos, csendes vagy aktív részvétele, hozzájárulása nélkül ugyanis nem ismét-

1918-ban Budapesten, az Akadémia épületében tartották az V. nemzetközi pszichoanalitikus kongresszust

lódhatnak meg a családon, illetve a közösségeken belüli traumák a traumatizált és a traumát okozó személyek között. Most készítjük elő a 2005 szeptemberében Baden-Badenben megrendezendő Groddeck–Ferenczi-konferencia anyagát, magyar vonatkozásokkal egészítve ki a szakmai közgondolkodás előtt eddig kevésbé ismert vagy ismeretlen összefüggéseket. A tizenöt éves Ferenczi Egyesület tevékenysége és jelenkori gyűjteménye alapján megbecsült helyet vívott ki a nemzetközi szakmában, bizonyosság rá többek között a bécsi Freud Múzeummal közösen beadott európai uniós pályázatunk egy elektronikusan hozzáférhető virtuális múzeum kialakítására. Budapest éppúgy része az európai pszichoanalízis történetének, mint Bécs, Berlin és London. Bécsnek van egy Berggasse 19.-e, ahol Freud – emigrációjáig – élt. Londonnak is van Freud Muzeuma – és talán egy napon Budapestnek is lesz Ferenczi Háza. Egy olyan múzeum és archívum, amely egyben a hazai kulturális élet egyik jelentős színtere lehet.

Valachi Anna

